

պիտոյիոնին մէջը դնել տուած եմ ուրիշ գրքերու հետ . զիք ձեզ ամեն գոթախոյութենէ պահեն :

ԱՌԱՔԻՆԻ ԽԱՓՇԻԿ

Գերութեան մէջ ծնած աղքատ խափշիկի մը օրինակը կը ցուցնէ մեղի թէ ինչպէս Աստուծոյ սէրը և քրիստոնէութեան հպատակելու փափաքը կըրնայ երջանկացնել զմեզ նաև մեր ամենաթշուառ և աղքատ վիճակին մէջ :

Եւստաքէոս անունով խափշիկ մը որ 1763ին Ս. Դոմինիկոսի քաղաքը ծներ էր, Պ. Պըլէնի իբն տիրոջ տունը, իր աղայութեան հասակէն աղղափառ կրօնի և առաքինական գործոց սկզբունքներուն մեծ սէր ու եռանդ կ'երկցընէր վրան : Այս սկզբունքներով մեծնալով իր ծառայակից ընկերներէն աւելի սիրելի եղաւ իրեն առաջնորդացը . այնպէս որ այս դաղթականաց երկրին¹ մէջ մեծ ձախորդութիւն ընկած ժամանակը՝ պատճառ եղաւ ինքը իր տիրոջը և ուրիշ շատերու կենաց փրկութեանը, զոր հիմա պիտի տեսնենք :

Երբոր պատրաստուեր էին սեւերը ջնջելու բոլորովին իրենց մէջէն զճերմակները, այս Եւստաքէոս ըսածնիս ալ խորհրդի կանչելով՝ յայտնեցին անոր իրենց չար միտքը . և մտքերնէն չանցընելով անոր այն աստիճանի երկիւղածութիւնը՝ կարծեցին թէ մէկէն ան ալ հաղորդ և գործակից պիտի ըլլայ իրենց : Եւ յիշաւ, Եւստաքէոսի մտացը մէջ սպանութիւն և ազատութիւն մէկմէկէ շատ տարբեր բաներ կ'երեւէին : Ընկերացը այլանդակ խմբին մէջ մտնելով, որոնք ջահերով ու թուրերով զինեալ էին, տեսաւ զգաղթականները որ մեռնելու մօտ հասած՝ իրենց հրդեհեալ տանը աւերակացը տակ կը դողային . սակայն ինքը առանց վախ

նալու հաստատուն կը կենար որոյմանք վրայ : Ոչ իրեն ընկերակցացը՝ սեւերուն՝ ճերմակներուն դէմ ունեցած քէնն ու առեւութիւնը, ոչ հասարակաց օգուտը և ոչ սիրոյ կապը կրցան զինքը իր միտքի դրածէն պզտի կերպով մ'այլ սասանեցընել . միշտ դէպ իրեն նպատակը՝ կրօնից սիրոյն՝ կ'ուղէր սիրտն աւաշուրնելու . հոն՝ ուր ոչ վրէժխնդրութիւն՝ այլ ուրիշ գործադրելի էական պարտքեր կան :

Ահա այս իրեն անընկճելի անձին նուիրմամբը՝ զոհերու մեծ բազմութիւն մը մահուան դռնէն դուրս թափեց : Մահաւանդ իրեն տիրոջը վրայ շատ կը գուրգուրար և առանձին սիրով մը կը սիրէր զանիկայ, 'ի փոխարէն անոր իրեն վրայ քսան տարուքնէ 'ի վեր ցուցած մարդասիրութեանը : Ուրի տակ կոխելով ամենայն արգելք և աչքն առնելով մեծամեծ վտանգներ, ըրաւ չըրաւ վերջապէս ամերիկացի նաւու մը մէջ անոր կենալու առանձին տեղ մը ճարեց . և նոյն նաւը շաքարի պարկերով բեռնաւորեց, որով ոչ միայն իր տէրը մեռնելէն ազատեց՝ այլ նաև անոր պէտքն ալ առատութեամբ հոգաց, փոխանակ զի անիկայ երբեմն իրեն հայրենակցաց շատին կենաց պատճառ եղեր էր :

Բայց այս ուրախութիւնը երկար չտևեց : Նաւը ճամբայ ելլելով՝ անգղիացի ծովու հիներէ կը զարնուի ու կը բռնուի : Ուրեմն Պ. Պըլէն և իր բարեկամները գերութեան մէջ փոտելով համար խափշիկներուն դազան ճանկերէն փախուստ տուին . այս ինչ յուսահատութիւն : Չէ . Եւստաքէոս այս երկրորդ վտանգէն ալ զիրենք ողջ առողջ կ'ազատէ : Մինչդեռ դաժան յաղթականներն անհոգութեամբ իրենք զիրենք անգամ մը կ'երուխումի տուած կը գինահարէին, Եւստաքէոս իրեն բնիկ յաջողակութեամբն ու վարպետութեամբը զիրենք սեղանի առին զուարճայնելու ժամանակն՝ յանկարծ վրանին կը յարձըրի, և գերեկցաց օգնութեամբն որոնց առաջուց իմացուցեր էր միտքը, զամեն

¹ Ս. Դոմինիկոսի խափշիկները 1792ին ապրտամբեցան Գաղղիացոցմէ, որով և այս ճոխ դաղթականաց երկիրը Գաղղիոյ մեծ փառքերաւ :

ալ չղթայի կը զարնէ, և նաւը յաղթա-
կան՝ ուռած թեւերով Պալդիմորի նա-
ւահանգիստը կը մտնէ:

Եւստաքէոս թէպէտ գերի՝ սակայն
արժանաւոր պռալին կարգի ազնուա-
կան քաղաքացի մը սեպուելու, բաւա-
կան չեպեր միայն վտանգալից օրերու
մէջ իր փայլուն առաքինութիւնը հան-
դիսապէս շողողեցընելու ամենուն ա-
չացն ու մոտացը մէջ. բորբոքեալ և գործօն
սիրտը նաև հանդարտութեան ժամա-
նակն անգամ չդադրիր վառելէն ու գոր-
ծելէն: Ամեն ջանք թափեց և ամենայն
հնարք բանեցուց յագեցընելու այն լա-
փող եռանդը՝ որ կ'ուռէր կը մաշեցը-
նէր իր ներսի դին: Ձանոնք որ գերու-
թենէ աղատեց՝ պէտք էր հիմա կերա-
կրել: Անոր համար բոլոր իր ժամանա-
կը, հոգը, աշխատութիւնը խեղճ գաղ-
թականին ամենօրեայ ապրուստը հայթ-
հայթելու կը ծախէր. և ասկէ աւելի
ինչ կրնար ընել: Ա՛լ կամաց կամաց կը
հեռանար աչքին դիմացէն անոր տա-
ռապանաց ցաւալիւր պատկերը ուսկից
մեծապէս կը նեղուէր: Ուստի որ անց-
նէր՝ կամ՝ օգնութիւն, կամ բարիք և
կամ մխիթարութիւն մ'անհրաժեշտ
պիտի թողուր հոն:

Երբ այսպէս քիչ մը կարգ կանոն
սկսաւ մտնել գաղթականաց մէջ, Պ.
Պրլէն և Եւստաքէոս ուզեցին ետ դառ-
նալու և ուրիշ արսորեալներ նորէն հե-
տեքնին բերելու: Բայց հազիւ թէ ու-
սուընին ցամաք դրեր էին, նոր ահա-
ւոր գոյժ մ'առին: Քսան հազար ա-
պրատամբք քաղաքին մերձակայ բար-
ձրաւանդակացը վրայ բանակնին դրեր
պատրաստ կեցեր կը սպասէին: Պարապ
տեղը Պ. Պրլէն ընկերներովը Սպանիա
ցւոցմէ ղէնք և օգնութիւն կը խնդրէ.
խափշիկները մէկէն սոված գազանաց
նման՝ խմբովին իրենց գառազղէն դուրս
կը յարձրկին. Պ. Պրլէն կծիկը կը դնէ
ու կը փախի. չարածճի խափշիկ գունդ
մը մինչև ծովեզերք ետևէն կը պնդի,
հոն ճարր հատնելով Պ. Պրլէն ինքզին-
քը ծով կը նետէ, ուր սպանիացի զօ-
րաց բանակ մը տեսնելով՝ կ'իմացընէ

անոր իրեն ո՛վ ըլլալը ու Աղատեցէք,
կ'աղաղակէ: Ձինուորաց վազելը, զա-
նիկայ բարբարոսաց ձեռքէն յափշտա-
կելը ու իրենց բանակին մէջ ձգելը մէկ
կ'ըլլայ. որով ինքզինքը գտած՝ քիչ
մ'ոգի կ'առնու, և այս երկրորդ անգամ
մահուանէ կը պրծի, բայց ինչպիսի մա-
հուանէ:

Հապա իր սրտակից բարեկամը ար-
դեօք ինչ եղաւ: Խուռն ամբոխին մէջ
ղանիկայ աչքէն կորսնցընելով և յետ
անօգուտ տեղը զինքը բնտնելու, ինք-
զինքը Աստուծոյ յանձնած՝ կը յանայ
գտնէ իրենց ունեցած հարստութիւնը
աւարէն խալըսելու: Շիտակ խափշիկ-
ներուն գլխաւորին կ'երթայ որ պառաւ
կին մ'էր: Վրանը մտնելով՝ հիւանդ
անկողնոյն մէջ պառկած կը գտնէ զա-
նիկայ. բայց բանի մը տեղ չգնելով՝ կը
պատմէ անոր քիչ մ'առաջուան իր
գլխէն անցած դէպքը, և երգուընցընե-
լով՝ խօսք կ'առնու անկէ որ գէթ իր
քանի մը մեծագին սնտուկները կատա-
ղիններուն աղահ ձեռքէն փախցընէ: Կը
հաւանի պառաւը ու կ'առնու զանոնք
զգուշութեամբ մը անկողնոյն տակը կը
ծածկէ: Իսկ ինքը դուխը կախած մէ-
կէն կոտորածի արիւնոտ գաշտը կը
դիմէ, ուր խառնիխուռն դիականց մէջ
աչուընները լեցուն իր տիրոջն ալ կը
բնտնէ, բայց բարբաղդաբար չգտնէր.
մոմտուրը կ'առնու զինքը, ասդին կ'իյ-
նայ անդին կ'իյնայ. ասոր անոր տեղե-
կութիւն կը հարցընէ և վերջապէս կ'ի-
մանայ որ ան ալ իրեն պէս փախեր է.
ուրախութեամբ նորէն պառաւին վրա-
նը կը դառնայ ետ առնելու անկէց մե-
ծաւ շնորհակալութե՞ Պ. Պրլէնին գան-
ձերը: և ամեն բան յաղորդութեամբ կար-
գի դնելէն ետքը՝ նորանց նաւ ելլելով՝
Ս. Նիկողայոսի նաւահանգիստը կը մըտ-
նէ, ուր Պ. Պրլէն սրտադողով իրեն կը
սպասէր: Հոն տեսնելու էր տիրոջ և
ծառային մէկմէկու վրայ ունեցած փո-
խադարձ սիրոյն արգասիքը:

Ա՛լ անկէ ետքը անվրդով խաղաղու-
թեամբ կեանքերնին կը սկսին անցընել:
Եւստաքէոս շատ անգամ ցաւօք սրտի

կը տեսնէր որ իր տէրը կը հեծէր ու կը դանգատէր աշուրներուն հետզհետէ տկարանալուն համար. վասն զի քանի որ տարիքը կ'առնուր ու կը ծերանար, այնչափ ալ աչաց տեսութիւնը զգալապէս կը կորսնցընէր: Ո՛հ, ինչպէս կը փափագէր Եւստաքէոս որ կտոր մը կար դալ զիսնար, որով կարենար գոնէ երբեմն երբեմն լրագիրներ կակազելով՝ ծերուն երկայն և ձանձրալի տքնութիւնները քիչ մը կարճեցընել ու զըւարթացընել զինքը: Ինչ մեծ ցաւ իրեն՝ որ չէր առած այնպիսի օգտակար կրթութիւն մը, և ծերուն՝ որ անհոգ եղբւր էր անոր պղտիկութեանը ժամանակ կարգաւ սորվեցընելու: Բայց շուտով փարատեցաւ տրտմութիւնը: Եւստաքէոս զուխը փայտի ու քարի զարնելով՝ հասաւ այս փափագածին ալ: Դադողով վարժապետ մը բռնեց, և աւելի իրեն տոկուն երկայնատութեամբ քան թէ քաջուշիմութեամբ քիչ մ'աւտենուան մէջ սկսաւ կարգալ. և օր մը զիրքը ձեռքը՝ գրեթէ բոլորովին կուրցած ծերուն սենեակը մտաւ. և իրեն այս օրինակովը ցըցուց անոր թէ ինչպէս սէրը շատ անգամ նաև տգիտութեան կը յաղթէ:

Բայց փափոս որ շատ շուտով կորսընցուց զայն՝ որուն սիրոյն բոլոր կեանքը նուիրեր էր: Պ. Պըլէն ալ, ինչպէս որ մինչև այն ատենը զինքը սրտանց սիրեր էր և ամենևին ձեռքէ չէր թողեր՝ նոյնպէս և մանաւանդ թէ կրկնապատիկն ըրաւ նաև իր մեռնելէն ետքը: Հարուստ կտակ մ'ըրաւ անոր, որուն մէջ՝ բաց 'ի ուրիշ այլևայլ մեծագին նիւթերէն՝ 12000 Փր. գումար մ'այլ կար: Իսկ առաքինի Եւստաքէոսն այս ամեն հարստութիւնս ոչ 'ի մարդկանէ՝ այլ իբրև յԱստուծոյ 'ի մխիթարութիւն աղքատաց և յօգնութիւն ցաւագարաց իրեն եկած սեպելով առատութեամբ կը բաշխէր անոնց, որով քիչ մը ժամանակէն սպառեցաւ բոլոր հարստութիւնը. վասն զի հազար ու մէկ աղքատ ունէր: Ամեն օր քակըր ձեռքը՝ շապիկ, կտաւ, զգեստ, կահ կարասիք, մէկ լոստ

քով ինչ որ կ'ուզէին իրմէ, զամեն ալ առատաբար կը լեցընէր ու գոհ սրտով տեղերնին կը ճամբէր: Մէյմ'ալ զինուորներ կը տեսնէ՝ որոնց ռոճիկը ու շացուցեր ու զեռ չէր հատուցեր տէրութիւնը. Եւստաքէոս տէրութե պարտքն ալ կը վճարէ: Առանց հացի ընտանիքներ կը տեսնէ, Եւստաքէոս անոնց ալ կը հասնի ու զամենն ալ կը լիացընէ: Վերջապէս ամեն ունեցածն ու չունեցածը կու տայ, և իրեն քով իր բարի գործոց անուշ յիշատակէն զատ՝ ուրիշ բան չիմնար: Բայց բան մը չէ. ոչ պիտի ցաւի և ոչ ալ պիտի զղջայ ըրածին վըրայ, այլ մանաւանդ թէ շնորհակալ պիտի ըլլայ Աստուծոյ, որ իր վիճակէն մեծապէս գոհ է:

Շատ տարիներէ ետքը Եւստաքէոս Բարիզ կ'երթայ կը բնակի. և հոն մեծ պանդոկի մը տեսչութեան պաշտօն կ'առնու, և ստէպ ստէպ ալ ազնուական մարդիկներէ մեծածախ խնջոյից կը հրաւիրուի: Նոյն իսկ այն վիճակին մէջ անգամ չմոռնար իր սովորական ընելիքը. և ինչպէս որ առաջ միշտ ըրեր էր՝ այնպէս ալ հիմա զնոյնը կ'ընէր, անդադար մէկուն մէկալին անպատէր բարիք գործելով: Օր չէր անցնէր որ այս դրած առաջադրութենէն կարենար ետ կենալու: Վայրկեանը մէյմը առիթ կը գտնէր բանեցընելու իր անհատնում առատաձեռնութիւնը՝ որուն գործադրութիւնը ամենաքաղցր բան մ'էր իրեն համար: Երբեմն աղքատ տղաքներ կը գտնէր ու իր ծախքովը զանոնք կը սնուցանէր. երբեմն պարապորդ երիտասարդներ արուեստի մէջ կը գնէր նոյնպէս իր ծախքովը: Երբեմն ալ նաև աշխատաւորաց համար գործիներ կը գնէր՝ որով կարենան ապրուստին ճարել. իր տիրոջը ազգականները մեծ մեծ գումարներ փոխ կ'առնուին իրմէ և չէին դարձըներ. ամենևին ձայն չէր հաներ և ոչ իսկ կը մըտածէր բռնի հատուցանել տալու:

Ահաւասիկ Եւստաքէոս ըսածնիս. ահա զմարդկութիւնը պատուող մէկ հատիկ մարդը: Երբ զինքը կը գուլէին

ու կը մեծարէին, կը փախչէր անոնցմէ իր սովորական պարզութեամբը ու կ'ըսէր. « Մարդկանց համար չէ ըրածս, այլ միայն անոր համար որ երկիրնքն է »:

ՄԱՒՐԻՏԱՆԻՍ և ՄԱՒՐԻՏԱՆԱՅԻՔ

(Բազմավէպ էջ 219-)

Այս Ափրիկէի աշխարհը Արաբացոցմէ Մադրըպ կոչուած է հին ժամանակէ 'ի վեր, որ ըսել է արևմտոտր. վասն զի հիւսիսային Ափրիկէի արևմտակողմը կ'իյնայ. և կը բովանդակէ իր մէջը Բարբարոսաց աշխարհը, Ալ-ձէրիս, Մարօքի և կամ Բուս Մադրըպի տէրութիւնը, և մասամբ Սահարա կոչուած լայնածաւալ անապատը:

Բնական աշխարհագրութիւնը այս մասին մէջ երկու մեծամեծ երևոյթներ կը բանայ. աշխարհին մեծագոյն անապատը և լեռանց գոտիներուն ընդարձակագոյններէն մէկը. Սահարան և Ատլասը, որոնք նաև երկու կը բաժնեն բոլոր երկիրը, 'ի Պէրպէրիստան և 'ի Սահարա. առաջինը Ատլաս լեռան հիւսիսային կողմը կ'իյնայ, և կ'ըսուի նաև Ատլասի երկիր:

Ատլաս լեռնիք երկու գոտի կը բաժնուին. անապատին մօտինը կ'անուանի Մեհ Ատլաս, Միջերկրական ծովուն նայողը Փոքր Ատլաս, երկուքն ալ արևմուտքէն դէպ 'ի արևելք ձգուած, բայց ուրիշ շատ միջանկեալ լեռներ հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ ուղղուած՝ կը միացնեն այս երկու գոտիները, ու ձորեր և սարահարթ տեղեր կը ձևացընեն¹:

Ատլասին գոտիներէն ոմանք դիւրանցանելի են իրենց նեղութեանը և բազմաթիւ կիրճերուն պատճառաւ, որոնք դժուար կ'ըսուին Արաբացոցմէ: Մա-

րօքի արևելեան դին լայնութեան 32 աստիճանին տակ՝ են Ատլասի բարձրագոյն գագաթները իրենց մշտնջենաւոր սպիտակութեւք. ծովու երեսէն 12,000 ոտք բարձրութիւն ունին ըստ Հումպոլդի: Ալճէրիի մէջ լեռները մայիսի կ'ազատին ձիւնէ, սեպտեմբեր չմտած նորէն կը ճերմկնան:

Լեռանց քարերուն վրայ դեռ պէտք եղած քննութիւնները եղած չեն. ըստ Տէֆֆըրէի Գաղղիացոյ. Դունուզի, Ալճէրիի և Մարօքի մէջ, ուր ինքն պտուած է, Ատլասի գոտին կրաքարու է, և նոյն լեռանց վրայ՝ ծովէն շատ հեռու գոտեր է խեցիներ և ծովային մարմիններ: Նումիդիոյ չքնաղ մարմարիոնները՝ զորոնք Հռովմայեցոյ պերճութիւնը սպառեց, մաս մը համակ դեղնագոյն էին, մաս մ'ալ խառն գոյներով. Հռովմայեցոյմէ առաջ ալ կարքեգոնացիք զործածած են զանոնք միւսիոն քարայատակներ շինելու համար: Բայց պղնձի, երկաթի, կապարի և ուրիշ մետաղաց հանքերը Մարօքի և Ալճէրիի մէջ՝ ապառաժներուն խաւ խաւ և կամ որձաքարէ ըլլալը կը յայտնեն: Այն բլուրները որոնցմով Ատլաս կ'երթայ կը լըմննայ Պարքաւ անապատին մէջ՝ սպիտակ կրաքարի կոյտեր են:

Ափրիկէի այս մասին արգաւանդաւ հող ըլլալը հին աշխարհագիրներէ ալ դուրս է: Պլինիոս կը զարմանայ անոր թուղբերուն, ձիթենիներուն, ցորենին և աղնիւ փայտերուն վրայ. կ'ըսէ ալ որ գինիին տեսակ մը դառնութիւնը անցընելու համար բուռ կը խառնեն եղեր մէջը. որթերուն մէջ անանկ հաստեր կան, կ'ըսէ Ստրաբոն, զորոնք երկու հողի հազիւ կրնան գրկել, և ողկոյններն ոտնաչափ երկայն են: Քաղաքականութեան ոչ վատթար տնտեսութիւնը, և ոչ կրթութեան պակասութիւնը կրցեր են բնութեան այս գեղեցիկ տուրքերը բոլորովին անհետացընել. մինչև հիմայ Բարբարոսաց երկրէն մեծ քանակով ցորեն դուրս կը հանեն, ձիթապտուղը Գաղղիոյ Բրովանս դաւառինէն աղնիւ է, և եօթը տե-

¹ Պաղոմէոս աշխարհագրին յիշած Մեհ և Փոքր Ատլասն ալ լեռանց կողմնական ձիւղերն են, որոնք բուն գոտիէն անջատած՝ հրեանդանի ձևով կ'երկրնան ծովուն վրայ: